

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2024-46-06>

УДК 321:351

Антон Олександрович Авксентьєвстарший викладач кафедри політології, кандидат політичних наук,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
a.avksentiev@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0003-0442-2561>

УКРАЇНСЬКА НЕОПАТРИМОНІАЛЬНА БЮРОКРАТІЯ І РОЗПОДІЛ ЕКОНОМІЧНИХ БЛАГ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Досліджується проблема розподілу економічних благ в інтересах неопатримоніальної бюрократії в умовах російсько-української війни. Відзначається, що саме неопатримоніальна теорія вдало пояснює специфіку функціонування українського політичного режиму в умовах війни, коли бінарні опозиції «демократія – тоталітаризм» – не спроможні релевантно описати формат здійснення влади. Під неопатримоніальною бюрократією розуміється панівний політико-адміністративний клас, який використовує політичний статус та службове становище для власного збагачення. Розглядаються два основних аспекти розподілу економічних благ – офіційні доходи з бюджету та інструменти «rent-seeking». На основі аналізу емпіричного матеріалу виявлено, що в обох цих аспектах відбулося посилення позицій неопатримоніальної бюрократії. Продемонстровано, як зросли офіційні бюджетні видатки на утримання неопатримоніальної бюрократії та наскільки доходи її представників перевищують середньостатистичні. Систематизовано 15 основних інструментів «rent-seeking», які використовують різноманітні галузеві фракції неопатримоніальної бюрократії для отримання прибутків. Виявлено, що повномасштабна війна не сприяла відмові від рентоорієнтованої моделі, а навпаки, – надала представникам неопатримоніальної бюрократії нові інструменти «rent-seeking». Більшість цих інструментів прямо пов'язані з війною та відносяться до сегментів оборонних закупівель, відбудови, гуманітарної допомоги, фортифікації, мобілізації, перетину кордону тощо. Однак деякі надприбуткові під час війни інструменти «rent-seeking» безпосередньо війни не стосуються (наприклад, у банківському секторі), але також стають можливими через додаткові державні обмеження та регулювання. З посиленням на соціологічні дослідження аргументовано висновки, що наслідком рентоорієнтованої поведінки неопатримоніальної бюрократії, окрім економічних збитків для решти суспільства, стає зниження довіри до державних інституцій та органів влади.

Ключові слова: *політичний режим, неопатримоніалізм, неопатримоніальна бюрократія, rent-seeking, економічні блага, Україна, російсько-українська війна.*

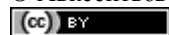
Як цитувати: Авксентьєв, А.О. 2024. Українська неопатримоніальна бюрократія і розподіл економічних благ під час війни. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 46: 43-52. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2024-46-06>

In cites: Avksentiev, Anton. 2024. Ukrainian Neopatrimonial Bureaucracy and the Distribution of Economic Benefits During the War. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 46: 43-52. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2024-46-06> (in Ukrainian)

Повномасштабна російсько-українська війна в повній мірі проявила сутність політичних режимів, які сформувались в обох країнах, а також методологічну слабкість спроб аналізу цих режимів у

категоріях бінарної опозиції «демократія – тоталітаризм». У цьому дослідженні ми фокусуємось саме на сучасному українському політичному режимі, а найбільш вдалою концептуальною рамкою для його розуміння вважаємо неопатримоніальну теорію. Засади цієї теорії, її ключові ідеї та головні автори розглядалися нами в окремій статті, яка не втратила своєї актуальності (Авксентьєв 2011). Разом із тим, вже під час повномасштабної війни було опубліковано

© Авксентьєв А.О., 2024.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

декілька важливих досліджень українського політичного режиму, які спираються на неопатримоніальну теорію, близькі до обраної нами теми та заслуговують на велику увагу. Перш за все, йдеться про фундаментальне дослідження «Патрональна демократія в Україні та російське вторгнення» під загальною редакцією Б. Мадяра та Б. Мадловича (Magyar, Madlovics 2023). Окремо відзначимо внесок у це дослідження представників харківської школи політології О. Фісун та У. Мовчан, які проаналізували режимні цикли в Україні від кінця 90-х і до нинішнього періоду (Fisun, Movchan 2023). Також варто згадати статтю британського дослідника Е. Вілсона «Reformation nation: Wartime politics in Ukraine», в якій висвітлюється загострений під час війни конфлікт між патронажними структурами та демократичними інститутами (Wilson 2023).

Вважаємо за потрібне відзначити не лише академічні джерела періоду повномасштабного вторгнення, а й важливі для внутрішнього інформаційного поля України тренди щодо діагностики сучасного політичного режиму. Загострене відчуття суспільної нерівності під час повномасштабної війни, ймовірно, посприяло появі численних публікацій, в яких щодо існуючої в Україні державної моделі вживаються категорії «феодальної» або «кастової» системи. Здебільшого така термінологія використовується не в наукових, але досить резонансних, текстах аналітичного жанру в критичній тональності щодо політичного режиму та державного бюрократичного апарату. Яскравими прикладами є статті С. Гайдай (Гайдай 2022), М. Плахтія (Плахтій 2023), Ю. Романенка (Романенко 2023). Безумовно, вживання такої термінології не є коректним із наукової точки зору. Однак ключові ідеї, які доволі емоційно намагаються донести автори публікацій, цілком укладаються в наукову методологічну рамку та логіку неопатримоніальної теорії, підсилюючи її актуальним емпіричним матеріалом. Тож, де-факто, дебати «неопатримоніалізм проти демократії» (Фісун 2008) в останні три роки активно виходять за межі академічних полемік на сторінках наукових фахових видань до більш широких і гострих суспільних дискусій (навіть якщо термін «неопатримоніалізм» безпосередньо не вживається).

Ті групи державних посадовців, щодо яких у сучасній українській політичній мові часто використовуються категорії «каст» або «станів», у цьому дослідженні будуть позначатися як «фракції неопатримоніальної

бюрократії». Термін «неопатримоніальна бюрократія» є опорною категорією в нашому дослідженні, тож деталізуємо, в якому розумінні це словосполучення використовується в статті. Згідно з класичним визначенням Ж.-Ф. Медара, неопатримоніальна бюрократія є панівним політико-адміністративним класом, який насправді володіє державою, і в той чи інший спосіб використовує своє становище для власного збагачення (Medard 1982). О. Фісун уточнює цей опис важливою характеристикою: використовуючи відому веберівську диференціацію способів жити «для політики» та «з політики», неопатримоніальну бюрократію можна визначити як специфічний адміністративно-керівний прошарок, основним джерелом існування якого є пребендальні доходи від капіталізації своїх функцій (Фісун 2008). Наразі, на нашу думку, українська неопатримоніальна бюрократія має пірамідальний вигляд розгалуженої клієнтарно-патронажної мережі, верхівка якої зводиться до Офісу Президента. Це не єдиний її можливий формат, але у процесі переходу від конкурентно-демократичних до авторитарно-бюрократичних фаз режимного циклу мережа набуває саме такого вигляду з однією верхівкою. При цьому до неопатримоніальної бюрократії належать як особи, що безпосередньо обіймають посади в структурі державного управління, так і впливові лояльні до президента політичні підприємці, які формально жодних посад чи статусів не мають.

Мета цієї статті – дослідити специфіку розподілу економічних благ в інтересах неопатримоніальної бюрократії як піраміди керівних ланок центральних, регіональних та місцевих державних інституцій в Україні. Говорячи про «фракції неопатримоніальної бюрократії», ми позначатимемо їх за ознакою галузевої приналежності (в інших розрізах цілком можна розділяти фракції за регіональною, клановою, квазіпартійною ознаками). Ми зосередимось на двох аспектах, що стосуються розподілу економічних благ під час війни – «офіційні доходи з бюджету» та «rent-seeking» (тобто схеми монетизації державних функцій в інтересах особистого збагачення).

Офіційні доходи з бюджету. За період 2022-2024 років зведений бюджет України (розраховується як сума держбюджету та усіх місцевих) стабільно демонстрував тенденцію до зростання. Якщо за підсумками 2021 року фактичні сумарні видатки зведеного бюджету склали 1,8 трільйона

гривень, то в 2024 році – 4,9 трлн. грн. (Державний веб-портал бюджету для громадян 2025). Зафіксуємо це суттєве збільшення бюджетних ресурсів в Україні під час війни в 2,7 разів. При цьому здебільшого зростання грошових обсягів припадало на державний, а не місцеві бюджети. Очевидно, що збільшення видатків пов'язано насамперед із фінансуванням оборони та військовими витратами, але не лише з ними. Детальний аналіз змін у структурі бюджету не входить до завдань цього дослідження. Натомість ми покажемо різницю в траєкторіях економічної динаміки для «середньостатистичного» мешканця України, а також представників різних фракцій неопатримоніальної бюрократії, які використовують суттєве збільшення бюджетних ресурсів в інтересах власного збагачення.

Отже, наведемо деякі офіційні статистичні дані щодо зміни економічного добробуту населення України під час повномасштабної війни. Середня зарплата в Україні перед початком повномасштабного вторгнення складала 14133 грн., а у вересні 2024 року – 18020 грн. Зростання номінальної зарплати склало 27%, але при цьому офіційна інфляція за цей же період суттєво вища (49%), що свідчить про реальне зменшення купівельної спроможності і доходів офіційно працюючих українців (Середня заробітна плата за даними ПФУ). За даними Світового банку, частка громадян за межею бідності зросла з 5,5% у 2021 році до 29% у 2024-му (Listening to Citizens of Ukraine 2024). За оцінками ООН, 14,6 мільйони мешканців підконтрольної уряду України території вважаються «нужденними», а 7,3 млн. з них постійно стикаються з нестачею

їжі (Ukraine Humanitarian Needs and Response Plan 2024).

Зіставимо ці дані з офіційною статистикою Міністерства фінансів України щодо працівників державних органів у 2024 році. У 2024 році в 108 органах державної влади працювало 169 тисяч осіб (Чисельність працівників державних органів 2024). Це суттєво менший показник, ніж загальна кількість чиновників в Україні, оскільки не всі вони мають статус держслужбовців і включені до цієї статистики (зокрема, Міністерство фінансів не оперує даними по сотням тисяч посадових осіб місцевого самоврядування). Однак ми не ототожнюємо категорію неопатримоніальної бюрократії з усією державною службою або всіма посадовими особами місцевого самоврядування – ми фокусуємося на керівній ланці центрального та локального рівнів. І офіційної статистики Міністерства фінансів, у цілому, достатньо, щоб проілюструвати загальну тенденцію використання бюджетного ресурсу з метою особистого збагачення представників неопатримоніальної бюрократії. «Таблиця 1» показує ТОП-10 «лідерів» у 2024 році серед органів державної влади в розрізі оплати праці керівної ланки своїх співробітників. А «Таблиця 2» наводить статистику середніх зарплат у 2024 році представників «суддівської фракції» української неопатримоніальної бюрократії. В обох випадках протягом 2024 року середні зарплати суттєво зростали. Наприклад, у керівництва Національного агентства з питань запобігання корупції – в 2,3 рази, у Комісії з регулювання азартних ігор та лотерей – у 4,8 разів, а у Державного агентства з питань мистецтв – майже у 6 разів (Чисельність працівників 2024).

Таблиця 1

Середній розмір нарахованої зарплати посадовим особам, що належать до керівництва державних установ у грудні-2024 / The average amount of accrued salary to officials belonging to the management of state institutions in December 2024	Сума (тис. грн.) / Sum (thousand UAH)
Державна служба експортного контролю / State service of export control	370,5
Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики і комунальних послуг / The National Commission, which carries out state regulation in the spheres of energy and communal services	366,8
Національне агентство з питань запобігання корупції / National Agency on Corruption Prevention	355,8
Державне агентство з питань мистецтв та мистецької освіти / State Agency for Arts and Art Education	345,4
Державна служба якості освіти / State Service of Education Quality	318,9
Державна служба статистики України / State Statistics Service of Ukraine	317,9
Комісія з регулювання азартних ігор і лотерей / Gambling and Lottery Regulatory	299,0

Commission	
Державна архівна служба / State archival service	296,3
Пенсійний фонд України / Pension Fund of Ukraine	296,2
Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру / State Service of Ukraine for geodesy, cartography and cadastre	282,6

Джерело: 14

Таблиця 2

Середній розмір щомісячної нарахованої зарплати суддям у 2024 році / The average monthly salary of judges in 2024	Сума (тис. грн.) / Sum (thousand UAH)
Конституційний Суд / Constitutional Court	396,0
Верховний Суд / Supreme Court	371,6
Вища рада правосуддя / High Council of Justice	326,2
Вища кваліфікаційна комісія суддів / Higher Qualification Commission of Judges	296,6
Вищий антикорупційний суд / Supreme Anti-Corruption Court	230,2
Державна судова адміністрація / State Judicial Administration	129,3

Джерело: 14

Аналогічні тенденції спостерігаються і на рівні вищої ланки посадових осіб місцевого самоврядування. На прикладі Харкова ми дослідили офіційні зарплати заступників міського голови та начальників районних у місті адміністрацій, а також загальну динаміку витрат на утримання управлінського апарату. Нарахована річна зарплата заступників міського голови коливалась від 1,5 до 2,6 млн. грн. – відповідно, від 126 тис. грн. до 217 тис. грн. на місяць. Зарплати начальників районних адміністрацій виявились приблизно вдвічі меншими. При цьому деякі топ-посадовці отримували й інші бюджетні виплати, окрім зарплат – зокрема, «стипендії почесних громадян Харкова», які склали близько 400 тис. грн. на рік («Успішний Харків» 2024). Попри публічні обіцянки Харківського міського голови скоротити кількість міських чиновників та витрати на їхні зарплати, порівняльний аналіз міського бюджету за 2023 та 2024 роки засвідчив збільшення відповідних витрат («Економія» від Терехова 2023).

Як уже зазначалося, зарплати – це не єдині виплати з бюджету представникам неопатримоніальної бюрократії. Особливої уваги заслуговує питання «спеціальних пенсій» як форми закріплення довічного утримання за рахунок бюджету на рівні, що в десятки разів перевищує розмір середньої пенсії. При середній щомісячній пенсії в 2024 році близько 5,8 тис. грн. найбільші «спецпенсії» отримують представники

«суддівської» та «прокурорської» фракцій неопатримоніальної бюрократії – 96,2 тис. грн. та 21,6 тис. грн. відповідно. Загалом, як стало відомо завдяки дослідженню «Економічної правди», державному бюджету України в 2024 році «спецпенсії» обходяться в 120 мільярдів гривень (Вінокуров 2024).

Суспільний інтерес до цієї теми значно зріс восени 2024 року через скандал із масовим оформленням інвалідності діючими співробітниками прокуратури, завдяки чому додатково до зарплат вони отримували пенсії за інвалідністю, пільги та професійні привілеї. Кейс «прокурорів-інвалідів» набув розголосу та резонансу після затримання керівниці Хмельницького обласного центру медико-соціальної експертизи (МСЕК) Тетяни Крупи (депутатки обласної ради від президентської партії «Слуга народу»). Саме ця державна інституція – МСЕК – визначає наявність та групу інвалідності у громадян. Під час обшуку вдома у затриманій керівниці обласної МСЕК правоохоронці знайшли понад 5 млн. доларів готівкою, а подальше розслідування виявило понад 30 об'єктів нерухомості у власності родини чиновниці (Воронович 2024). Очевидним припущенням є те, що інвалідність як можливість уникнути мобілізації саме під час війни користується надзвичайним попитом серед військовозобов'язаних. І цей кейс промовисто вказує, що більш вагомим джерелом економічних благ для української неопатримоніальної бюрократії є не офіційні доходи за рахунок бюджету, а ті можливості

отримання додаткових надприбутків, які відкрило їхнє службове становище під час війни.

«Rent-seeking». Поняття «rent-seeking» (дослівний переклад – «пошук ренти») ми використовуємо для позначення дій представників неопатримоніальної бюрократії, націлених на збільшення особистих прибутків за рахунок використання свого політичного статусу чи службового становища. Важливо підкреслити, що «rent-seeking» – це модель перерозподілу благ, яка при цьому не створює додаткових благ для суспільства. Відповідно, наслідками такої рентоорієнтованої моделі управління стають, по-перше, економічні збитки для решти суспільства, а по-друге, зниження довіри до державних інституцій. Попри значні суспільні

очікування щодо усунення рентоорієнтованої моделі через зміни президентських режимів (наприклад, у 2004, 2014 та 2019 роках), логіка неопатримоніальної бюрократії, націленої на монетизацію державних функцій для особистого збагачення, залишалася незмінною. Зараз можемо констатувати, що не змінило цю рентоорієнтовану модель і повномасштабне вторгнення 2022 року. Навпаки – воно додало до традиційного інструментарію «rent-seeking» нові можливості для представників неопатримоніальної бюрократії та значно підвищило статус окремих її фракцій. Нижче на «таблиці 3» узагальнені 15 типових сегментів «rent-seeking», які дозволяють неопатримоніальній бюрократії отримувати надприбутки під час війни.

Таблиця 3

Основний інструментарій «rent-seeking» української неопатримоніальної бюрократії / The main toolkit of "rent-seeking" of the Ukrainian neo-patrimonial bureaucracy	
Бюджетні закупівлі / Budget procurement	Завищення цін, тендери з відкатами, відмивання коштів / Price inflation, kickback-driven tenders, money laundering
Митні махінації / Customs manipulations	Контрабанда, сірий імпорт, викривлене декларування / Smuggling, gray imports, distorted declarations
Сприяння тіньовій торгівлі / Facilitation of shadow trade	Контрафакт, підакцизні товари (паливо, тютюн, алкоголь) / Counterfeit goods, excisable products (fuel, tobacco, alcohol)
Судова корупція / Judicial corruption	Продаж рішень у судах, хабарництво, вимагання / Sale of court decisions, bribery, extortion
Силовий тиск на бізнес / Pressure on business	Блокування рахунків і податкових накладних, штрафи, фіктивні справи, обшуки, вимагання, сприяння рейдерству / Account and tax invoice blocking, fines, fabricated cases, raids, extortion, support for raiding
Державні монополії / State monopolies	Зловживання тарифами, фіктивні тендери, списання боргів / Tariff abuse, fictitious tenders, debt write-offs
Продаж державних посад / Sale of public offices	Хабарі за призначення з доступом до фінансових потоків / Bribes for appointments granting access to financial flows
«Мертві душі» / «Ghost employees»	Розкрадання коштів через фіктивні бюджетні виплати / Embezzlement through fictitious budget payments
Оборонний бюджет / Defense budget	Завищення цін, фіктивні чи неякісні поставки, розкрадання / Price inflation, fake or substandard supplies, embezzlement
Гуманітарна допомога / Humanitarian aid	Привласнення або перепродаж товарів, фіктивні проєкти / Misappropriation or resale of goods, fictitious projects
Ухилення від мобілізації / Mobilization evasion	Викрадення та вимагання, торгівля виключенням з обліку, довідками про інвалідність / Abductions and extortion, trade by exclusion from accounting, trade in disability certificates
Перетин кордону / Border crossing	Торгівля дозволами, система «Шлях», хабарництво ДПСУ / Sale of permits, "Shliakh" system, bribery of border guards
Депозитні сертифікати НБУ / NBU deposit certificates	Надприбутки банків від завищеної облікової ставки НБУ / Excessive bank profits from inflated NBU discount rate
Подвійний курс валют / Dual exchange rate	Інсайдерські спекуляції, заробіток на різниці курсів / Insider speculation, profiteering on exchange rate gaps
Відбудова та фортифікації / Reconstruction and fortifications	Прямі договори з завищенням цін, відкати, фіктивні роботи / Direct contracts with inflated prices, kickbacks, fictitious work

Джерела: 18, 19, 20, 21, 22

Ця типологія має узагальнений, а не вичерпний характер, та ілюструє основні механіки використання різними фракціями неопатримоніальної бюрократії своїх повноважень для особистого збагачення. Водночас, ми не ставимо собі за мету детально розбирати всі алгоритми здійснення цього «rent-seeking» у кожному сегменті – як приклад такого деталізованого дослідження по основним органам державної влади варто навести ще довоєнну публікацію матеріалів конференції «100+ корупційних схем: антикорупційний порядок денний для уряду та громадськості» (100+ корупційних схем 2019). Вже під час повномасштабної війни регулярно в українських та закордонних ЗМІ з'являються статті про різноманітні схеми зловживання службовим становищем з боку посадовців задля отримання прибутків. Не намагаючись досягнути весь цей емпіричний матеріал, точково пройдемо по тому інструментарію «rent-seeking», який значно актуалізувався саме під час воєнного стану та має найбільші грошові обсяги.

Головний макросегмент, який найсуттєвіше збільшився під час повномасштабної війни – це «оборонний бюджет». За даними порталу «Open Budget» міністерства фінансів, у 2021 році видатки на оборону склали 128 млрд. грн. (9% від усіх видатків держбюджету), а в 2024 році – 2,3 трильйони гривень (51% від усіх витрат). Тобто, за три роки «оборонний бюджет» зріс приблизно у 18 разів (Державний веб-портал бюджету для громадян 2025). Два головних напрямки видатків оборонного бюджету – це зарплати та закупівлі. Відповідно, з цими ж двома напрямками пов'язані й основні «rent-seeking» схеми в цьому макросегменті. У свіжому дослідженні НАЗК детально проаналізовані основні корупційні виклики в оборонному секторі та запропоновані механізми їхньої протидії (Корупційні ризики 2024).

Інший великий макросегмент «rent-seeking», який масштабувався під час воєнного стану, пов'язаний із мобілізацією та обмеженням права на перетин кордону для військовозобов'язаних чоловіків. Фактично, корупційні потоки в цьому макросегменті значно підвищили статус таких галузевих фракцій неопатримоніальної бюрократії, як ТЦК та ДПСУ. Але заробляють у цьому сегменті не лише вони. Зокрема, в аналітичній публікації НАЗК описано 8 найпоширеніших корупційних схем щодо перетину кордону чоловіками, і в двох з них фігурує система «Шлях»,

включення громадян до якої належить до компетенції обласних військових адміністрацій (Корупційні схеми 2022).

Розглянемо інший приклад із сегментом, достатньо віддаленим від оборонної чи мобілізаційної сфери. Одним із найбільших бенефіціарів державної політики під час війни став банківський сектор, який завдяки діям НБУ отримав мільярдні надприбутки протягом 2022-2023 років. По-перше, завдяки рішення НБУ про фіксований офіційний курс валют, яке було скасовано лише наприкінці 2023 року. Протягом цього періоду в країні де-факто існувало два різних курси валют – ринковий та офіційний. Вмонтовані в систему неопатримоніальної бюрократії банки отримали змогу купувати у НБУ валюту за нижчим офіційним курсом та продавати її на ринку за вищим. Друга схема стосувалась депозитних сертифікатів та рішення НБУ про підняття облікової ставки з 10% до 25%. Банкам стало вигідніше заробляти не на видачі кредитів, що стимулювало б економічну активність, а вкладаючи кошти в депозитні сертифікати НБУ. Ці дві схеми активно використовувались протягом 2022-2023 років, і дозволили банківському сектору отримувати надприбутки (Стежар 2024).

Усі ці інструменти «rent-seeking» застосовуються в режимі «гри з нульовою сумою» – вони не створюють ніяких нових економічних благ, а перерозподіляють існуючі на користь представників неопатримоніальної бюрократії. Однак економічні збитки для решти суспільства від рентоорієнтованої поведінки неопатримоніальної бюрократії є не єдиним негативним наслідком. Наприкінці 2024 року в Україні ми можемо спостерігати, як «rent-seeking» разом із постійним збільшенням офіційних бюджетних видатків в інтересах неопатримоніальної бюрократії призводить до втрати державними інституціями суспільної довіри. А довіра суспільства під час воєнного стану та унеможливлення проведення виборів є ключовим фактором легітимності влади. В одному з наших попередніх досліджень ми вже аналізували негативну динаміку щодо оцінки громадянами напрямку руху стану справ у країні та суттєве зниження консолідуючого ефекту «гуртування навколо прапора» в першій половині 2024 року (Авксентьев 2024). Доповнимо цю діагностику свіжим емпіричним матеріалом із дослідження «Центра Разумкова» – нижче в «Таблиці 4» наведено рівень довіри до

органів державної влади станом на осінь 2024 року (Оцінка ситуації в країні 2024).

Таблиця 4

Довіра до державних інститутів та органів влади / Trust in state institutions and authorities	Довіра / Trust	Недовіра / Distrust
Президент України / President of Ukraine	48,5	44,5
Державне бюро розслідувань / State Bureau of Investigation	23,6	53,1
Прокуратура / Prosecutor's Office	23,2	62,6
Бюро економічної безпеки / Bureau of Economic Security	21,9	51,0
Кабінет Міністрів / Government	20,5	72,5
Національне агентство з питань запобігання корупції / National Agency for the Prevention of Corruption	19,2	57,4
Суди (судова система) / Courts (judicial system)	16,4	70,2
Верховна Рада / Verkhovna Rada	16,0	78,5
Політичні партії / Political parties	14,7	73,5
Державний апарат (чиновники) / State apparatus (officials)	14,2	77,4

Джерело: 24

Отже, в 2024 році українці повернулися до звичного для себе стану недовіри державним інститутам. Припускаємо, що головною причиною є саме «приватизація» державних інститутів фракціями неопатримоніальної бюрократії. Ця «приватизація» дозволяє проводити розподіл обмежених економічних благ в інтересах неопатримоніальної бюрократії і через офіційні бюджетні видатки, і через механізми «rent-seeking». Характерно, що суспільство не довіряє й антикорупційним органам, швидше, вбачаючи в них нові галузеві фракції всієї ж неопатримоніальної бюрократії. Безумовно, недовіра до державних інститутів є особливо небезпечним фактором в умовах повномасштабної війни. Однак коріння цієї недовіри – в неопатримоніальній сутності українського політичного режиму, яка залишається незмінною, попри зміни персоналій у владі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Повномасштабна війна принципово не змінила логіку української неопатримоніальної бюрократії, націленої передусім на отримання додаткових економічних благ завдяки політичному статусу та службовому становищу. Монетизація державних функцій в інтересах особистого збагачення представників неопатримоніальної бюрократії відбувається паралельно в офіційній бюджетній площині та неофіційній площині «rent-seeking».

Попри суттєве погіршення економічного добробуту в країні під час війни, бюджетні видатки на утримання неопатримоніальної бюрократії зростають, а офіційні доходи її представників перевищують середньостатистичні в десятки разів. Також розширюється й

інструментарій «rent-seeking», який дозволяє отримувати неофіційні доходи. У процесі дослідження систематизовано 15 інструментів «rent-seeking», завдяки яким різні фракції неопатримоніальної бюрократії отримують економічні прибутки під час війни.

Ситуація обмеженості економічних благ відтворює модель «гри з нульовою сумою», в якій прибутки неопатримоніальної бюрократії дорівнюють втратам для решти суспільства. Окрім економічних збитків, негативним наслідком є зниження суспільної довіри до державних інститутів в умовах, коли ці інститути de facto приватизовані галузевими фракціями неопатримоніальної бюрократії та слугують передусім її інтересам.

Перспективи подальших досліджень цієї теми ми вбачаємо в розширенні фокусу з «економічних благ» на загальну асиметрію статусів, можливостей і «правових привілеїв» під час війни (зокрема, в питаннях мобілізації та перетину кордону) між представниками неопатримоніальної бюрократії та рештою громадян. Власне, зміст категорії «громадяни» щодо людей з українським паспортом протягом останніх трьох років теж набув проблемного характеру, що потребує окремих рефлексій. І це цілком вписується в логіку неопатримоніальних режимів, де ніяких «громадян» у республіканському сенсі немає, а є панування, володіння та розпорядження ресурсами (включно з людськими) на підконтрольній владі території.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Авксентьев, А.О. 2011. Неопатримоніалізм: теоретико-методологічні засади та практичне втілення у політичних режимах. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна «Питання політології»*, 984: 77-83. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/3ec71aef-f3eb-450c-8281-9c6caf2ff8b9/content>
2. Magyar, Bálint and Madlovics, Bálint. 2023. *Ukraine's Patronal Democracy and the Russian Invasion: The Russia-Ukraine War, Volume One*, Boston, USA: Academic Studies Press. URL: <https://doi.org/10.1515/9798887194301>
3. Fisun, O., Movchan, U. 2023. Regime Cycles and Neopatrimonialism in Ukraine. In: *Ukraine's Patronal Democracy and the Russian Invasion: The Russia-Ukraine War, Volume One*, edited by B. Madlovics and B. Magyar, 119–140. Central European University Press. URL: <https://doi.org/10.7829/jj.3985461.8>
4. Wilson, A. 2023. Reformation Nation: Wartime Politics in Ukraine. *European Council on Foreign Relations*. URL: <https://ecfr.eu/publication/reformation-nation-wartime-politics-in-ukraine/>
5. Гайдай, С. 2022. Україна моєї мрії. Як перемогти найбільшого колективного олігарха країни. NV. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/ukrajina-peremozhe-shcho-bude-pislya-viyni-novini-ukrajini-50259552.html>
6. Плахтій, М. 2023. «Кастова система» України: як змусити чиновників припинити свавілля. *Mind*. URL: <https://mind.ua/openmind/20262503-kastova-sistema-ukrayini-yak-zmusiti-chinovnikiv-pripiniti-svavillya>
7. Романенко, Ю. 2023. Консервація феодалізму в Україні: чим небезпечні ініціативи щодо заборони виїзду чоловіків. *Хвиля*. URL: <https://hvylya.net/uk/analytics/277119-konservaciya-feodalizma-v-ukraine-chem-opasny-iniciativy-po-zapretu-vyezda-muzhchin>
8. Фісун, О. 2008. Неопатримоніалізм проти демократії в Україні. *Журнал Верховної Ради України «Віче»*. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/1094/>
9. Medard, J-F. 1982. The Underdeveloped State in Tropical Africa: Political Clientelism or Neo-Patrimonialism. In: *Private Patronage and Public Power* /Ed. by C. Clapham, 162-192. New York: St. Martin's Press.
10. Державний веб-портал бюджету для громадян. 2025. URL: <https://openbudget.gov.ua/>
11. Середня заробітна плата за даними ПФУ. «МінфінМедіа». URL: <https://index.minfin.com.ua/>
12. Listening to Citizens of Ukraine The Poverty and Human Impacts of Russia's Invasion of Ukraine. 2024. *The World Bank*. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/2c2d81f33cb64ac4695818d3cf988fa2-0080012024/>
13. Ukraine Humanitarian Needs and Response Plan. 2024. *United Nations Refugee Agency*. URL: <https://www.unhcr.org/ua/en/media/ukraine-hnrc-2024-humanitarian-needs-and-response-plan-ua-20240110-pdf>
14. Чисельність працівників державних органів та оплата праці в 2024 році. *Міністерство фінансів України*. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/governance-649>
15. «Успішний Харків»: які зарплати під час війни у ТОП-посадовців міської ради. 2024. *Аналітичний центр «Обсерваторія демократії»*. URL: <https://od.org.ua/uspishny-harkiv-jaki-zarplaty-pid-chas-viyny-u-top-posadovciv-miskoi-rady/>
16. «Економія» від Терехова: скільки Харків витратить на апарат управління в 2024 році. 2023. *Аналітичний центр «Обсерваторія демократії»*. URL: <https://od.org.ua/ru/ekonomiya-vid-terehova-skilki-harkiv-vytratyt/>
17. Вінокуров, Я. 2024. Як отримувати захмарні пенсії без обмежень? Інструкція від прокурорів та суддів. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/10/29/721135/>
18. Воронович, З. 2024. Торговці інвалідністю: як корупційні скандали у МСЕК призвели до скликання РНБО і ліквідації структури. *Еспресо*. URL: <https://espresso.tv/suspilstvo-torgovtsi-invalidnistyuyak-korupsiyni-skandali-u-msek-prizveli-do-sklikannya-rnbo-i-likvidatsii-strukturi>
19. 100+ корупційних схем: антикорупційний порядок денний для уряду та громадськості. 2019. URL: <https://antycorportal.nazk.gov.ua/images/data/upravlinna-rizikami/korisni-materiali/100-korupsiynykh-skhem.pdf>
20. Корупційні ризики під час здійснення централізованих титлових закупівель для Збройних Сил України. 2024. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. URL: <https://nazk.gov.ua/pdfjs/?file=/wp-content/uploads/Pages/75/86/75864b28ba53e97ab6be0a8447d58f6a4a7897b1e24a219d36a9b821fd8443314096827.pdf>
21. Корупційні схеми та ризики під час виїзду з України в умовах воєнного стану. 2022. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/Korupsiy-ni-shemy-ta-ryzyky-pid-chas-vyi-zdu-z-Ukrai-ny-v-umovah.pdf>
22. Стежар, Т. 2024. Банкіри шикують, держава – жебракує: як працюють депозитні сертифікати НБУ. *Уніан*. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/bankiri-shikuyut-derzhava-zhebrakuye-yak-pracyuyut-depozitni-sertifikati-nbu-12624720.html>
23. Авксентьев, А.О. 2024. Довіра до влади в умовах повномасштабного воєнного вторгнення РФ в Україну: загальноукраїнський та харківський міський виміри. *Вісник Харківського*

національного університету імені В.Н. Каразіна,
серія «Питання політології» 45: 21-31.

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2024-45-03>

24. Оцінка ситуації в країні та діяльності влади, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, віра в перемогу (вересень 2024р.). 2024. *Центр*

Разумкова.

URL:

<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-ta-diialnosti-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-vira-v-peremogu-veresen-2024r>

Стаття надійшла до редакції 25.09.2024

Стаття рекомендована до друку 31.10.2024

Anton Avksentiev

Associate Professor of the Department of Political Science, Ph.D in Political Science,
V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0003-0442-2561> a.avksentiev@karazin.ua

UKRAINIAN NEOPATRIMONIAL BUREAUCRACY AND THE DISTRIBUTION OF ECONOMIC BENEFITS DURING THE WAR

This study examines the distribution of economic benefits in the interests of the neopatrimonial bureaucracy amid the Russo-Ukrainian war. It argues that the neopatrimonial theory provides a more accurate explanation of the functioning of Ukraine's political regime during wartime, as binary oppositions such as "democracy vs. totalitarianism" fail to adequately describe the actual exercise of power. Neopatrimonial bureaucracy is understood as the dominant politico-administrative class that exploits its political status and official position for personal enrichment. The paper analyzes two key aspects of economic benefit distribution – official budgetary revenues and «rent-seeking» mechanisms. Based on empirical analysis, the study finds that the influence of the neopatrimonial bureaucracy has strengthened in both of these areas. It demonstrates the rise in official budget expenditures allocated to sustain the neopatrimonial bureaucracy and reveals how the incomes of its representatives significantly exceed the national average. The study systematizes 15 primary «rent-seeking» instruments used by various sectoral fractions of the neopatrimonial bureaucracy to generate profits. The research highlights that the full-scale war has not led to a rejection of the rent-seeking model. On the contrary, it has provided neopatrimonial bureaucrats with new rent-seeking opportunities. Most of these instruments are directly linked to the war, particularly in the areas of defense procurement, reconstruction, humanitarian aid, fortifications, mobilization, and border crossing. However, some highly profitable rent-seeking mechanisms during wartime are not directly related to the war (for example in the banking sector) but have become feasible due to additional state restrictions and regulations. Drawing on sociological research, the paper argues that beyond economic losses for the broader society, the rent-seeking behavior of the neopatrimonial bureaucracy leads to a decline in public trust in state institutions and government bodies.

Keywords: *political regime, neopatrimonialism, neopatrimonial bureaucracy, rent-seeking, economic benefits, Ukraine, Russian-Ukrainian war.*

REFERENCES

1. Avksentiev, A.O. 2011. Neopatrimonialism: Theoretico-metodological Bases and Practical Realization in Political Regimes. *The Journal of V.N. Karazin Kharkov National University. Issues of Political Science*. 984: 77-83. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/3ec71aef-f3eb-450c-8281-9c6caf2ff8b9/content> (in Ukrainian).
2. Magyar, Bálint and Madlovics, Bálint. 2023. *Ukraine's Patronal Democracy and the Russian Invasion: The Russia-Ukraine War, Volume One*, Boston, USA: Academic Studies Press. <https://doi.org/10.1515/9798887194301>
3. Fisun, O., Movchan, U. 2023. Regime Cycles and Neopatrimonialism in Ukraine. In: *Ukraine's Patronal Democracy and the Russian Invasion: The Russia-Ukraine War, Volume One*, edited by B. Madlovics and B. Magyar, 119–140. Central European University Press. <https://doi.org/10.7829/ji.3985461.8>
4. Wilson, A. 2023. Reformation nation: Wartime politics in Ukraine. *European Council on Foreign Relations*. URL: <https://ecfr.eu/publication/reformation-nation-wartime-politics-in-ukraine/>
5. Haidai, S. 2022. The Ukraine of my dreams. How to defeat the largest collective oligarch of the country. NV. URL:

- <https://nv.ua/ukr/opinion/ukrajina-peremozhe-shcho-bude-pislya-viyni-novini-ukrajini-50259552.html> (in Ukrainian).
6. Plakhtii, M. 2023. The «Caste System» of Ukraine: How to Make Officials Stop Arbitrariness. *Mind*. URL: <https://mind.ua/openmind/20262503-kastova-sistema-ukrayini-yak-zmusiti-chinovnikov-pripiniti-svavillya> (in Ukrainian).
7. Romanenko, Yu. 2023. Conservation of Feudalism in Ukraine: How Dangerous are Initiatives to Ban the Departure of Men. *Khvyliia*. URL: <https://hvyliia.net/uk/analytics/277119-konservaciya-feodalizma-v-ukraine-chem-opasny-iniciativy-po-zapretu-vyvezda-muzhchin> (in Ukrainian).
8. Fisun, O. 2008. Neopatrimonialism Against Democracy in Ukraine. *Journal of the Verkhovna Rada of Ukraine «Viche»*. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/1094/> (in Ukrainian).
9. Medard, J-F. 1982. The Underdeveloped State in Tropical Africa: Political Clientelism or Neo-Patrimonialism. In: *Private Patronage and Public Power*. Ed. by C. Clapham, 162-192. New York: St. Martin's Press.
10. State Web Portal of budget for Citizens. 2025 URL: <https://openbudget.gov.ua/>
11. Average Salary According to PFU Data. «MinfinMedia». URL: <https://index.minfin.com.ua/>
12. Listening to Citizens of Ukraine The Poverty and Human Impacts of Russia's Invasion of Ukraine. 2024. *The World Bank*. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/2c2d81f33cb64ac4695818d3cf988fa2-0080012024/>
13. Ukraine Humanitarian Needs and Response Plan. 2024. *United Nations Refugee Agency*. URL: <https://www.unhcr.org/ua/en/media/ukraine-hnrrp-2024-humanitarian-needs-and-response-plan-ua-20240110-pdf>
14. The Number of Employees of State Bodies and Wages in 2024. *Ministry of Finance of Ukraine*. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/governance-649>
15. «Successful Kharkiv»: What are the Salaries of Top Officials of the city Council During the War. Center for Political Analysis «Observatory of Democracy». URL: <https://od.org.ua/uspishny-harkiv-jaki-zarplaty-pid-chas-viyny-u-top-posadovciv-miskoi-rady/> (in Ukrainian).
16. «Economy» from Terekhov: How Much Kharkiv will spend on the Administration Apparatus in 2024. Center for Political Analysis «Observatory of Democracy». URL: <https://od.org.ua/ru/ekonomiya-vid-terehova-skilki-harkiv-vytratyt/> (in Ukrainian).
17. Vinokurov, Ya. 2024. How to Get Sky-High Pensions Without Limits? Instructions from Prosecutors and Judges. *Economic truth*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/10/29/721135/> (in Ukrainian).
18. Voronovych, Z. 2024. Disability Merchants: How Corruption Scandals in MSEK led to the Convening of the National Security Council and the liquidation of the structure. *Espresso*. URL: <https://espreso.tv/suspilstvo-torgovtsi-invalidnisty-yak-koruptsiyni-skandali-u-msek-prizveli-do-sklikannya-rnbo-i-likvidatsii-strukturi> (in Ukrainian).
19. 100+ Corruption Schemes: An Anti-Corruption Agenda for Government and the Public. 2019. URL: <https://antycorportal.nazk.gov.ua/images/data/upravlin-na-rizikami/korisni-materiali/100-koruptsiynykh-skhem.pdf> (in Ukrainian).
20. Corruption risks During Centralized Rear Procurement for the Armed Forces of Ukraine. 2024. *National Agency for Prevention of Corruption*. URL: <https://nazk.gov.ua/pdfjs/?file=/wp-content/uploads/Pages/75/86/75864b28ba53e97ab6be0a8447d58f6a4a7897b1e24a219d36a9b821fd8443314096827.pdf> (in Ukrainian).
21. Corruption Schemes and Risks When Leaving Ukraine Under martial law. 2022. *National Agency for Prevention of Corruption*. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/Koruptsiy-ni-shemy-ta-ryzyky-pid-chas-vyi-zdu-z-Ukrai-ny-v-umovah.pdf> (in Ukrainian).
22. Stezhar, T. 2024. Bankers Line up, the State Begg: How the NBU Deposit Certificates Work. *Unian*. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/bankiri-shikuyut-derzhava-zhebrakuye-yak-pracyuyut-depozitmi-sertifikati-nbu-12624720.html> (in Ukrainian).
23. Avksentiev, A. 2024. Trust in the Authorities in the Conditions of a Full-Scale Military Invasion of the RF into Ukraine: All-Ukrainian and Kharkiv Urban Dimensions. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 45: 21-31. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2024-45-03> (in Ukrainian).
24. Assessment of the Situation in the Country and the Activities of the Authorities, Trust in Social Institutions, Politicians, Officials and Public Figures, Faith in Victory (September 2024). 2024. *Razumkov Center*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-ta-diialnosti-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-vira-v-peremogu-veresen-2024r> (in Ukrainian).

The article was received by the editors 25.09.2024.

The article is recommended for printing 31.10.2024.